

налистским материалам, в которых представлены различные – часто противоположные – идеологические позиции. В связи с этим представляется перспективным выявление основных направлений взаимодействия различных идеологий в современных медиатекстах.

Список использованных источников

1. Голуб И. Б. Стилистика русского языка / И. Б. Голуб. – М. : Айрис-пресс, 2006. – 448 с.
2. Гусейнов Г. Ч. Советские идеологемы в русском дискурсе 1990-х / Г. Ч. Гусейнов. – М. : Три квадрата, 2003. – 272 с.
3. Дмитриев А. В. Смех: социофилософский анализ / А. В. Дмитриев, А. А. Сычев. М. : Альфа-М, 2005. 592 с.
4. Купина Н. А. Тоталитарные мифологемы в речевом пространстве уральского города / Н. А. Купина // Язык вражды и язык согласия в социокультурном контексте современности. – Екатеринбург : Изд-во Урал. ун-та, 2006. – С. 516–534.
5. Купина Н. А. Тоталитарный язык: Словарь и речевые реакции / Н. А. Купина. – Екатеринбург; Пермь : Изд-во Урал. ун-та, 1995. – 144 с.
6. Купина Н. А. Языковое строительство: от системы идеологем к системе культурем / Н. А. Купина // Русский язык сегодня. – М. : Азбуковник, 2000. – С. 182–189.
7. Ожегов С. И. Толковый словарь русского языка / С. И. Ожегов, Н. Ю. Шведова. – М. : Азбуковник, 1999. – 944 с.
8. Пионтек Б. Идеологема как речевая лексическая единица общественно-политического дискурса и как концепт общественного сознания современной языковой личности в России и Польше / Б. Пионтек // Вестник Московского университета. Серия 19: Лингвистика и межкультурная коммуникация. – 2010. – № 1. – С. 85–95.
9. Попкова Н. Н. Приемы языкового сопротивления в иронической поэзии Игоря Иртеньева / Н. Н. Попкова // Советское прошлое и культура настоящего. – Екатеринбург : Изд-во Урал. ун-та, 2009. – Т. 1. – С. 198–208.
10. Толковый словарь русского языка. – Т. 1 / под ред. Д. Н. Ушакова. – М. : Советская энциклопедия, 1935. – 1562 с.
11. Epstein M. Relativistic Patterns in Totalitarian Thinking: An Inquiry into the Language of Soviet Ideology / M. Epstein. – Washington : The Woodrow Wilson International Center for Scholars, 1991. – 94 p.
12. Van Dijk T.A. Discourse analysis as ideology analysis / T. A. Van Dijk // Language and Peace. – Aldershot : Dartmouth Publishin, 1995. – P. 17–33.

Summary. It is shown that Soviet and modern Russian ideologems as components of the official state ideology function in three contexts – official, critical and commercial. The first assumes that official ideologems are used in their initial significance. Official ideologems are involved in a commercial context by the commercial companies which aspire to profit. Getting to a critical context, ideologems loses the initial significance, they are used freely and can be criticised.

Key words: *ideology, ideologem, media discourse, modernization, innovation, nano.*

УДК 811.161.1'373.21'276

І.А. Казими́рова

РОЗВИТОК КАТЕГОРІЇ КОГНІОТИПУ В ІСТОРИЧНОМУ ТЕРМІНОЗНАВСТВІ

У статті окреслено проблематику історичного термінознавства, визначено категорію когніотипу як одну із базових категорій цієї галузі знання, показано продуктивність розпрацювання категорії когніотипу для дослідження лінгвістичної термінології.

Ключові слова: *історичне термінознавство, когніотип, термін, лінгвістична термінологія.*

В українському термінознавстві склалася парадоксальна ситуація: така його галузь, як історичне термінознавство, була задекларована лише останнім часом: у статті Л.В. Туровської «Історичне термінознавство в Україні кінця ХХ–початку ХХІ ст.» [10] та В. Л. Іващенко «Історіографія термінознавства: метамова і структурні підрозділи» [7]. Хоча майже кожна друга дисертація з термінології містить екскурс в історію формування відповідної терміносистеми, написано багато статей про різні періоди розвитку термінознавства, вивчення наукової літератури з цієї проблематики та аналіз результатів пошукових запитів зі сполученням *історичне*

термінознавство дозволяють засвідчити лише зародковий стан цієї дисципліни як теоретичної галузі сучасного українського термінознавства. Проте постановка проблеми, що власне й зробили Л.В. Туровська та В.Л. Іващенко, – це вже важливий крок на шляху до її вирішення.

О.В. Фельде (Борхвальдт), відомий теоретик російського історичного термінознавства, зазначає, що як науковий напрям ця дисципліна склалася в 50-60-ті рр. минулого століття на межі історичної лексикології та загального термінознавства [11, 29]. На початковому етапі розвитку цієї науки провадиться аналіз спеціальної лексики минулих епох на тлі загальномовних процесів, а також визначення основних аспектів і шляхів дослідження одиниць термінологічної лексики як функціональних одиниць живої мови, згодом термінологічні дослідження поглиблюються за рахунок вивчення етимологічних, генетичних, хронологічних властивостей спеціальної лексики XI – початку XX ст., установлення її семантичних, структурних, ономазіологічних та функціональних особливостей, і лише з середини 80-х рр. XX ст. починається якісно новий етап розвитку історичного термінознавства, ознаменований появою праць, у котрих визнано його статус, осмислено його досягнення й перспективи [там само, 30–31].

Українське історичне термінознавство кінця XX – початку XXI ст. розвивається у кількох напрямках: 1) вивчає галузеву лексику конкретного історичного періоду; 2) відтворює загальну картину словникового складу тієї чи тієї тематичної групи лексики в історичних пам'ятках; 3) вивчає галузеву лексику в широких часових межах; 4) визначає основні етапи формування тієї чи тієї терміносистеми на тлі екстралінгвістичних чинників [10, 77].

Російські дослідники виділяють такі напрями історичного термінознавства: 1) *історико-культурологічний*, основним завданням якого є опис історико-культурного контексту формування окремих терміносистем; 2) *регіональний історичний*, у межах якого провадиться багатоаспектний аналіз спеціальної лексики місцевої писемності; 3) *зіставний*, мета якого – порівняльний історичний аналіз спеціальної лексики різних мов; 4) *історико-ономазіологічний*, який вивчає номінативні процеси в сфері спеціальної лексики XI – початку XX ст.; 5) *історико-семасіологічний*, який займається дослідженнями лексичної семантики спеціальних найменувань XI – початку XX ст.; 6) *джерелознавчий*, до завдань якого входить виявлення й лінгвістична характеристика джерел вивчення спеціальної лексики минулих епох; 7) *функціонально-філологічний*, який вивчає особливості функціонування спеціальної лексики в пам'ятках художньої літератури (крім творів сучасних авторів); 8) *когнітивно-історичний*, завданням якого є вивчення проблеми співвідношення мовних одиниць і тих структур професійного (теоретичного і практичного) знання, які стоять за ними, в процесі еволюції професійного знання [11; 5; 6].

Власне одне з понять когнітивно-історичного термінознавства – поняття когніотипу – є об'єктом дослідницької уваги в цій статті. Вивчення етапів розвитку професійного знання спонукало термінологів до розуміння того, що коли людина в процесі діяльності пізнає світ, у її свідомості набувають чіткості нові концептуальні структури, які підводяться під наявні категорії, змінюючи їх і розширяючи їхні межі. Людська свідомість вибірково фіксує інформацію, пов'язану з певними об'єктами і ситуаціями, фокусуючи увагу лише на певних деталях. Тому одиниця номінації створюється відповідно до “вектору орієнтації колективної свідомості” (термін О.Й. Голованової). Така домінуюча когнітивна модель номінації, яка являє собою хід мисленнєвої діяльності людини у процесі створення нового імені й відбиває особливості певного етапу розвитку людського суспільства, дістала назву *когніотип* [5, 143–144].

Концепція когніотипу, заснована на розвитку ідей, висловлених у працях М. Докуліла, О.С. Кубрякової, М.М. Володіної, Г.Й. Винокура, О.І. Моїсеєва, Л.О. Шкатової та інших мовознавців, дозволяє реконструювати механізми зміни когнітивних орієнтирів у репрезентації певних фрагментів дійсності.

Термін *когніотип* у когнітивно-історичному термінознавстві запозичено з праць А.Г. Баранова, який використав його для представлення функціонально-прагматичної концепції тексту [1; 2], і наповнено новим змістом. О.Й. Голованова зазначає, що через когніотип здійснюється адаптивна й орієнтувальна діяльність людської свідомості, а зміна когніотипів означає зміну когнітивних орієнтирів в репрезентації об'єктів реальної дійсності відповідно до пізнавальних і комунікативних потреб людей. Аналізуючи розвиток категорії професійного діяча, дослідниця подає її як послідовну зміну когніотипів, зокрема епосі ремісницької організації праці відповідає екстеріарний когніотип, мануфактурному періоду – процесуальний, індустріальній епосі – інструментативний, постіндустріальному періоду притаманний об'єктний когніотип [6, 57].

Транспозиція категорії когніотипу на вивчення еволюційних процесів в окремих галузевих терміносистемах, зокрема, в терміносистемі лінгвістики, може виявитися дуже продуктивною. Очевидно, що зміна когніотипів у лінгвістичній термінології зумовлена зміною лінгвістичних парадигм – порівняльно-історичної, системно-структурної, функціональної та когнітивної, або когнітивно-дискурсивної. Таким чином, може йтися про парадигмальний когніотип і його часткові різновиди в межах кожної з парадигм. В окремих парадигмах виделяємо когніотипи

групові й індивідуальні / особистісні / персональні, які відбивають домінуючі когнітивні моделі номінації, зумовлені національною приналежністю авторів термінів, їх освітнім рівнем, простою локалізацією тощо.

В історичному термінознавстві категорія когніотипу виявляє тісний зв'язок із категоріями метамови, метамовлення, окремих метадіалектів / ідіолектів / термінолектів, професійної мовної особистості, орієнтації термінів тощо.

Проілюструю цю тезу, зосередившись на такому важливому аспекті термінотворення, як боротьба двох протилежних тенденцій – творення термінів на питомій, національній, та на інтернаціональній основах. Як відомо, ця боротьба триває стільки, скільки існує термін як одиниця мови спеціального призначення.

Ілюстрацією домінування національного когніотипу може бути історія чеського термінознавства. Великий вплив на розвиток чеської мови загалом і термінології зокрема мали пуристичні тенденції, зумовлені її тривалим понімежуванням, і, як наслідок, – навалом германізмів, яка поставила під загрозу слов'янську основу чеської мови [9, 55]. Початок нової літературної мови, піднесення самосвідомості й національної культури чехів дослідники пов'язують із діяльністю “будителів” у кінці XVIII ст. Зусилля Й. Добровського та Й. Юнгманна в розпрацюванні та втіленні в життя літературних норм призвели до поповнення словника питомими національними новотворами – відродженими застарілими словами, запозиченнями з говорів та просторіччя, запозиченнями з інших слов'янських мов та кальками [12, 44–45].

Тезу про те, що в XIX ст. закладено підвалини національних терміносистем, П.О. Селігей ілюструє такими прикладами заміни запозичень власними чеськими новотворами: “*čtwerec* (кварта), *dějiny* (історія), *divadlo* (театр), *doprava* (транспорт), *družstvo* (кооператив), *hudba* (музика), *chodba* (коридор), *knihovna* (бібліотека), *mluvnice* (граматика), *povínář* (журналіст), *odstavec* (абзац), *skladba* (композиція, синтаксис) тощо.

Наступне століття ознаменовано в чеській термінології посиленням тенденцій до інтернаціоналізації наукової термінології, що відзначають дослідники Б. Поштолкова, М. Рудни та А. Тейнор. На прикладі хімічної терміносистеми вони показують переваги міжнародних назв (*alfa-nitroso-beta-naftol*, *3,5 dinitrosalicyllova kyselina*). Крім того, зафіксовано більшу частоту вживання замість питомих термінів запозичених (замість *kysličník* – *oxid*; замість *sirniku* – *sulfid* тощо). Подібні процеси притаманні й іншим терміносистемам, скажімо, термін *vteřina* замінено інтернаціональним терміном *sekunda* [13, 20].

Особливості індивідуального когніотипу професійної мовної особистості можуть бути розглянуті на прикладі мовної особистості А.О. Білецького – ученого-філолога, лексиколога, ономаста, поліглота. Учений європейського рівня, А.О. Білецький залишив помітний слід у дослідженнях із ономастики, створивши власну несуперечливу систему ономастичних термінів, яка, як зазначає Н.В. Подольська, “сама може бути предметом для термінологічного словника” [8, 12–14]. Блискуче володіючи давніми мовами, А.О. Білецький був прихильником термінології, створеної на інтернаціональній основі. Не зосереджуючись детально на особливостях авторської терміносистеми вченого, зазначу, що загалом вона не була прийнята філологічною громадськістю. Незаслужено залишена на узбіччі ономастики, ця система, безперечно, повинна бути відтворена в новому словнику ономастичних термінів, звісно, не як нормативна, але як така, що свідчить про потужність авторських виражальних засобів.

Таким чином, видається плідною спроба розпрацювання категорії когніотипу як категорії когнітивно-історичного термінознавства для висвітлення багатьох суперечливих проблем еволюції тих чи тих термінологічних систем.

Список використаних джерел

1. Баранов А. Г. Функционально-прагматическая концепция текста: Дис. докт. филол. наук. – Ростов-на-Дону, 1993. – 357 с.
2. Баранов А. Г. Когнитивность текстовой деятельности // Языковое сознание и образ мира: Тез. докл. XII Междунар. симпоз. по психолингвистике и теории коммуникации. – М., 1997. – С. 20–21.
3. Баранов А. Г. Уровни когнитивности в текстовой деятельности // Когнитивная парадигма: Тез. докл. междунар. конф. – Пятигорск, 2000. – С. 24–27.
4. Борхвальдт О. В. Историческое терминоведение русского языка. – Красноярск: РИО КГПУ, 2000. – 201 с.
5. Голованова Е. И. Введение в когнитивное терминоведение: учеб. пособие. – М.: ФЛИНТА: Наука, 2011. – 224 с.
6. Голованова Е. И. Категория профессионального деятеля: Формирование. Развитие. Статус в языке / Ин-т рус. яз. им. В. В. Виноградова РАН. – 2-е изд., исправл. и доп. – М.: ООО «Изд-во «Элпис», 2008. – 304 с.

7. Іващенко В. Л. Історіографія термінознавства: метамова і структурні підрозділи // Термінологічний вісник: Зб. наук. праць / Відп. ред. В. Л. Іващенко. – К.: Ін-т української мови НАНУ, 2013. – Вип. 2(1). – С. 5–20.
8. Подольская Н. В. Словарь русской ономастической терминологии. – М.: Наука, 1978. – 198 с.
9. Селігей П. О. Пуризм у термінології: український досвід на європейському тлі // Мовознавство. – 2008. – № 1. – С. 49–66.
10. Туровська Л. В. Історичне термінознавство в Україні кінця ХХ–початку ХХІ ст. // Українська мова. – 2012. – № 2. – С. 67–79.
11. Фельде О. В. Историческое терминоведение русского языка: достижения, проблемы, перспективы // Терминология и знание. Материалы III Международного симпозиума (Москва, 8–10 июня 2012 г.) / Отв. ред. докт. филол. наук С. Д. Шелов. – М., 2013. – С. 29–39.
12. Широкова А. Г. Из истории развития чешского литературного языка // Вопросы языкознания. – 1955. – № 4. – С. 35–54.
13. Poštolková B., Roudný M., Tejnor A. O české terminologii. – Praha: Academia, 1983. – 119 s.

Summary. Historical terminology problems are determined in the paper, the cognotype as the basic category for this branch of study is defined; the productivity of the cognotype category elaborating for the researches in linguistic terminology is shown.

Key words: historical terminology, cognotype, term, linguistic terminology.

УДК 811.112.2'27

В.О. Казимір

ZUM PROBLEM DES BEDEUTUNGSWANDELS

У статті розглядається одна з найактуальніших проблем лінгвістики – проблема семантичних перетворень у лексиконі сучасної німецької мови та причини і рушійні сили семантичних змін у лексиці.

Ключові слова: лексикон, значення, семантичні зміни.

Die Sprache ist eine der Formen der geistigen Kultur des Volkes, das wichtigste Mittel der Verständigung zwischen den Menschen und Instrument des Denkens. Das ist die Stütze für jeden von uns in der industriellen und gesellschaftlichen Tätigkeit. In der Sprache von jedem beliebigen Volk werden seine Geschichte, Charakter, Besonderheiten des Denkens und Kunstschaffen widergespiegelt. Kein anderer Bereich der Sprache muss so schnell und unvermittelt auf Veränderungen in der Gesellschaft und den Ergebnissen ihrer geistigen und materiellen Tätigkeit reagieren wie der Wortschatz. Das natürliche, immer währende Bedürfnis der Menschen nach treffenden Bezeichnungen in kommunikativen Handlungen führt zum Entstehen von neuen Wörtern oder neuen Bedeutungen.

Esgibtdrei Wege der Bereicherung des deutschen Wortschatzes: Bedeutungswandel (Veränderung der Bedeutung schon existierender Wörter), Wortbildung (Bildung neuer Wörter) und Wortentlehnung aus anderen Sprachen. Aber die Bedeutungswandel gehörte immer zu den wichtigsten Fragen in der Sprachwissenschaft. Darum wurde dieses Problem von vielen Wissenschaftlern erforscht. Auf diesem Gebiet arbeiteten folgende Gelehrten: O. Oguy, H. Paul, V. Levickij. Diese Frage wird auch in den Arbeiten von K. Allendorf und M. Schwarz erörtert.

Die Bedeutungswandel ist eine Veränderung in der Zeit und folglich Gegenstand der diachronischen Semasiologie. Dabei kann das Referenzobjekt allgemeiner oder spezieller, positiv oder negativ begriffen werden.

In Bezug auf das Obenerwähnte entstehen viele Fragen, zum Beispiel: aus welchem Grund entstehen neue Bedeutungen, ob dieser Prozess von der Gesellschaft oder von der Sprache abhängt, warum ist heute eine große Anzahl von neuen Bedeutungen u.a. Somit hat unser Versuch, in der vorliegenden Arbeit eine Reihe von Fragen der vorliegenden Problematik zu beantworten, einen aktuellen Charakter.

Die historische Analyse der Wörter der Gegenwartssprache vom Standpunkt der Semantik aus zeigt, dass sehr viele Wörter ihre etymologische Bedeutungen eingebüsst und neue Bedeutungen angenommen oder neben der etymologischen auch neue Bedeutungen herausgebildet haben. Somit entwickelt sich der Wortbestand einer Sprache nicht nur quantitativ, d.h. durch die Vergrößerung der Zahl der Wörter, durch die Wortbildung oder Entlehnung, sondern auch qualitativ, d.h. durch